

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved *W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson*

INDHOLD:

Hans Andersen, Kongsbjerg:
De sønderjyske Danske Samfund

Urban Schrøder: :
Om klingpungen og dens brug i sønderjyske kirker

Jørgen Slettebo:
Det gottorpske kunstkammer

Jacob Kronika:
Frederik Mommsen

Christian Stenz:
Hans Lorenzen

Thomas Otto Achelis:
De første evangeliske præster på Rømø

Bog anmeldelse

»BOGBØRSEN«

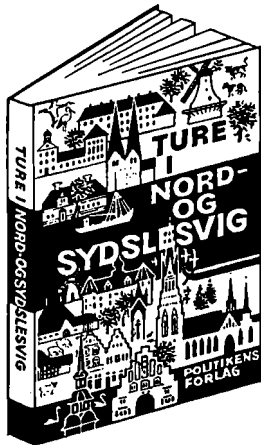
F. S. Grove-Stephensen, S. Landevej 62, Sønderborg, tlf. (044) 2 19 62.

Ønsker: Nikolai Johannsen: Ein Versuch, des Kanomische Recht, in so fern es für die Protestanten brauchbar ist. Mit den einigen Worten der Kirchengesetze für die Herzogthümer Sleswig und Holstein zu belegen. Friedrichsstadt 1804.

Repertorium der für die Herzogthümer S. u. H. erlassene Verordnungen und Verfügungen 1804. 1824. 1840. 1848.

C. L. E. v. Stemann: Geschichte des öffentlichen und Privatrechts des Herzogthümer. 1. 2. 3. 1866-1867.

Ture i **NORD - OG SYDSLESVIG** Grænselandet på kryds og tværs

Dette er mere end en rejsefører - det er en historisk og kulturhistorisk rundrejse gennem Nord- og Sydslesvig.

I en ramme af billeder, kort og nyttige vink fortæller to af landsdelens ypperste kendere, redaktør N. Petersen-Høkkelbjerg, Haderslev, og bibliotekar Poul Kürstein, Slesvig, levende om landet, dets befolkning og historie.

Kr. 16.75

Indb. 280 sider. Illustreret.

En oplagt gaveidé fra -

POLITIKENS FORLAG

*Hans Andersen, Kongsbjerg.
F. 29. januar 1886.*

De sønderjydske Danske Samfund

Da Martin Hammerich døde i 1940, overtog gårdejer Hans Andersen, Kongsbjerg, formandsposten i Danske Samfund, og samtidig udvidedes organisationens rammer til at omfatte hele Nordslesvig. Hans Andersen, Kongsbjerg, fortæller om formålet med Danske Samfund og om arbejdet under besættelsen med »at røgte danskhedens tarv«.

I foråret 1958 bragte månedsskrifterne »Nord-Syd« og »Sønderjysk Månedsskrift« en række indlæg og artikler i anledning af 25 året for begivenhederne her i grænselandet, som udløstes ved den nazistiske magtovertagelse i Tyskland. Redaktør Kronika skrev om den slesvig-holstensk-nazistiske vår-offensiv i sin artikel. Vi andre, der havde været med ved oprettelsen af Det unge Grænseværn og grænseområdets Danske Samfund, som skulle være diger mod den ny stormflod fra syd, skrev en del artikler om dette, hver for sig.

Min artikel i »Nord-Syd« for marts 1958, om oprettelsen af grænseområdets Danske Samfund slutter med, hvordan vi mødtes omkring Martin Hammerichs bære i Løgumkloster kirke den 26. april 1940, med følelsen af vort ansvar for den sag, Hammerich havde viet sine tanker og kræfter trofast og varmhjertet. Derfra gik vi ud til samling om De sønderjyske Danske Samfund hele Nordslesvig over, slutter min artikel den gang.

Tanken om at knytte danskheden i Nordslesvig sammen i én stor, fælles

organisation var fremme forud for valget den 3. april 1939. Vi havde også været inde på det samme, da vi overvejede oprettelsen af Danske Samfund i 1933, men valgte dengang at prøve os frem først med grænseområdets 32 sogne- og bykredse.

Ud fra de egentlig opmuntrende erfaringer vi havde med, at ansvaret for stillingen var blevet lagt ud til de Danske Samfund i sognene med deres ni mands bestyrelser fra de enkelte interessegrupper, foreslog Hammerich, at vi skulle forsøge at få noget tilsvarende gennemført i det øvrige Nordslesvig for at få alle danske stemmereserver frem til valget i 1939.

Vi henvendte os nogen tid forud for aprilvalget til Hans Lund om at få indkaldt til et møde for hele Haderslev amt på Rødding højskole. Her var vistnok alle sogne repræsenteret, og vi mødte fuld forståelse for, hvad situationen krævede, og god vilje fra alle sider til at danne de udvalg, der skulle samarbejde om en grundig gennemførelse af valgforberedelserne. Resultatet blev den faste og enige danske tilkendegivelse imod den nazistiske propaganda ved valget i 1939.

Dermed var jordbunden forberedt til den samling, vi siden byggede op som hegn mod den nazistiske propaganda og infiltration, der havde fået frit løb med den militære besættelse af vort land den 9. april 1940.

Formelt blev det fællesbestyrelsen for grænselandets Danske Samfund, der traf beslutning om at udvide organisationen til hele Nordslesvig. Næstformanden, overportør Sørensen, Fårhus, holdt på, at jeg skulle overtage formandsposten efter Hammerich, og dette fik bestyrelsens tilslutning sammen med forslaget om, at Troels Fink valgtes til sekretærposten med den opgave at gennemføre udvidelsen af Danske Samfund til hele Nordslesvig.

Rammerne for organisationen planlagde vi som sogneforeninger med ni mand i bestyrelsen og deraf tre mand i et forretningsudvalg. Forretningsudvalgene repræsenterede sognene i de seks amtskredse med hver sin ni mands bestyrelse. Haderslev og Tønder amter var delt i hver to amtskredse. Forretningsudvalgene for amtsbestyrelserne dannede igen hovedbestyrelsen for De Sønderjyske Danske Samfund sammen med de fire formænd for byernes Danske Samfund.

I sin bog Sønderjylland siden Genforeningen, skriver Troels Fink om dette arbejdes gennemførelse: »Alle enkeltforeninger samledes i »De sønderjyske Danske Samfund«, hvis Medlemstal i September 1940 havde naaet 50.000. Aaret efter var Tallet 80.000, et Tal der skal sammenlignes med de 79.422 danske Stemmer ved Valget i 1939.«

Når dertil så kom, at vore politiske repræsentanter oprettede Dansk Samråd, som tiltrådtes af de seks kredsformænd fra Danske Samfund, så var der jo skabt et veludbygget net af samlende tråde fra grænselandet og helt igennem til centralerne, der repræsenterede det suveræne Danmark overfor besættelsesmagten. Der kom skiftevis ministre til møder i Dansk

Martin Hammerich.
F. 30. 7. 1883, d. 22. 4. 1940

Samråd, og de gjorde rede for alle de vanskelige problemer, besættelsen skabte for regeringen.

De oplysninger vi fik ad den vej, kunne vi så lade gå videre ud til møderne i amtskredsene. Ad den vej kunne vi også følge med i, hvorledes de unormale forhold, særlig omkring det tyske mindretal, udviklede sig her i Nordslesvig.

Der var en overgang i sommeren 1940 ved at opstå nogen uro og ængstelse ude i befolkningen på grund af de rygter, som udspreddes i og fra hjemmetyske kredse om en nær forestående okkupation af Nordslesvig. Disse fik dog selv liden glæde af de mange tyske flagstænger, der rejstes, og i den danske lejr var der derefter en besindig og forbeholden indstilling overfor fremkommende rygtedannelser.

Senere hen skabtes der en del usikkerhed gennem den anonyme, illegale pressevirksomhed, hvor mange uansvarlige skribenter fremstillede sig som budbringere fra modstandsbevægelsen.

Men dette kom senere og var ikke i samklang med Danske Samfunds formål og arbejdslinje.

Efter at opbygningen af rammerne om vor organisation var så vidt fremme, som Troels Fink omtaler i sin bog, stod vi overfor opgaven at give rammerne liv og indhold. Det var på Troels Finks forslag, at vi begyndte udgivelsen af et medlemsblad, vistnok som månedsskrift. Måske kan dette endnu findes enkelte steder. Ved delegeretmødet i 1942 vedtoges det at udgive et årsskrift i stedet for medlemsbladet, og dette årsskrift er det lyk-

kedes mig at finde på Tønder bibliotek, endda som den første, der låner det, betegnende nok. Biblioteket har årsskrifterne for 1942 og 1943, men det sidste er præget af, at det udkom under den da rådende undtagelsestilstand.

Når jeg nu 25 år efter prøver at udtrykke, hvad der var målet og meningen, da vi samlede os i Danske Samfund Nordslesvig over, kan jeg ikke gøre det bedre, end jeg gjorde det i den artikel, hvormed jeg under indflydelse af den tids stemning og forhold indledede Danske Samfunds Aarsskrift i 1942: »Danske Samfunds formål er, som det er udtrykt i lovene, at røgte danskhedens tarv. Heri ligger ikke blot en forpligtelse til at gøre vor nationale dagsgerning, afpasset og indstillet efter øjeblikkets vilkår, men også et kald til at holde de tanker og idealer blanke og rene, hvormed og hvorpå vi skal bygge vor folkelige fremtid og sikre vor plads som hæderligt og frit folk i den tid, der kommer.

Mindre kan vi heller ikke stille kravene til dem, som den folkelige samling i vort land har sat ved roret til at styre kursen frem gennem tiden nu.

Fra Dansk Samfunds tide skal vi være rede til at vise korrekt og værdig optræden, med den rigtige forståelse af, hvad forholdene nødvendiggør og vor egen selvrespekt betinger.«

I samme artikel i Danske Samfunds første årsskrift gives der også et sammendrag af det arbejde, der er sat igang for at give de nu skabte rammer for den store sammenslutning liv og indhold. Således holdt vi allerede i 1940 vort første kursus på Rødding højskole, hvor emnet var »Kampen for danskheden under et hundredårs skiftende kår«.

Det var ved tanken om de såkaldte social-politiske kursus på Folkehjem, der påbegyndtes i 1910, at vi fik ideen til at genoptage et tilsvarende arbejde under den ny form for fremmedherredømme. Ved et kursus på Folkehjem i foråret 1941 var hovedemnet »Fra almue til folk«, hvorigennem vi søgte at vise, hvorledes den rige folkelige udvikling i vort moderland på frihedens grund, havde sendt sine frugtbare strømninger ned over den skilende statsgrænse.

Ved samme kursus holdt højesteretssagfører Steglich-Petersen et meget aktuelt foredrag om »Politistat og retsstat«. Vi præsenterede taleren for den sprængfyldte sal på Folkehjem som sejrherren fra vor sidste krig, (Grønlandssagen mellem Danmark og Norge for Haag-domstolen).

Ved vore efterårskursus på Danebod og Rødding højskoler i 1941 var »Det slesvigske og det sønderjydske« hovedemnet for vor vestslesvigske landsmand, dr. Laust Moltesens foredrag, mens Morten Bredsdorff og Hans Lund belyste det sønderjyske islæt i det fællesdanske.

Ved det store forårskursus på Harmonien i Haderslev i 1942, blev det de nationale begivenheder i 1842, som Haderslev by og egn var midtpunkt for, der genoplivedes i foredragene. »Det blev en rigtig sønderjysk fest af

den slags, der giver humør med hjem til mange grå hverdage«, står der i årsskriftet fra 1942.

Forud for dette kursus havde vi holdt Danske Samfunds store delegeretmøde den 24. januar på Folkehjem. Herfra nævnes vor sekretær Troels Fink's fyldige og klare beretning og den drøftelse, som om eftermiddagen blev indledt af Simon From, landstingsmand Alfred Kristensen og Hans Lund. Emnerne var i rækkefølge »National selvhævdelse«, »Sammenhold og samfundssind« og »Danmark under besættelsen«.

Ved dette delegeretmøde kunne formanden meddele, at dr. phil. Troels Fink nu fratrådte som fællesorganisationens sekretær, og at redaktør Kai Edvard Larsen af hovedbestyrelsen var valgt til denne gerning.

Troels Fink fik af de tilstedeværende enstemmig anerkendelse for sin store indsats for samlingen om Danske Samfund og gode ønsker for sin nye gerning som lektor i Sønderjyllands historie ved Århus universitet.

Således står der i årsoversigten fra 1942, det hører med i tilbageblikket 25 år efter.

I årsoversigten fra 1942 var også korte sammentrængte udtalelser om stillingen i vore seks amtskredse fra disses formænd, købmand Chr. Thygesen Petersen, Tønder amts nordkreds, Simon From, Bygvrå, Haderslev øst, Hans Lund, Haderslev vest, Hans Jessen, Nørre Hostrup, Åbenrå amt, redaktør Kai Edv. Larsen, Sønderborg, som sekretær, formanden var Svend A. Hanssen, Nørremølle. For Tønder amts søndre kreds, hvor 12 af dens 17 sogne var med i Danske Samfund fra 1933, var jeg formand. Hele tonen og tankeretningen i vort årsskrift fra 1942 kan kendetegnes ved titlen, og den sammenfattende slutning på de fire artikler, årsskriftet omfattede. Kai Edv. Larsen's artikel hed »Den grænsepolitiske situation« og slutter: »Foran os har vi et billede, der viser dansk fællesskab og trofast sammenhold, mens uvejret raser, et fællesskab og sammenhold, der skal bære gennem de mørke og trange tider.«

Troels Fink's artikel hed »For hundrede år siden – den danske opvågen i Nordslesvig«, og slutter: »Vi oplever i disse år en række hundredårsjubilæer for skelsættende begivenheder i den nationale vækkelse. Der går en ubrudt linje fra vækkelsens dage til vor tid. Endnu skal danskheden hævdes, og stadig kræves der vågen og villende dansk indsats. Men vi kan yde den i bevidstheden om, at danskheden gennem 100 år er vokset i indre styrke, og i bevidstheden om, at stadig bredere lag står som bærere af den danske vilje i Sønderjylland. Aldrig stod vi så enige og aldrig så tæt sammensluttede som netop nu.«

Nicolai Svendsen's artikel hed »Skærbæk for 40 år siden« og handler om sammenbrudet af pastor Jacobsens fortyskningsforetagender i 1902 og 1903. Den slutter: »I disse oktoberdage går vildgæssenes træk atter hen over den store, vestslesvigske marskslette. Men de er ikke mere ene om at

bryde stilheden. Det ene arbejdstog efter det andet rasler ad skinnevejen fra Astrup Banke ud til den store dæmning, som skal forbinde Rømø med fastlandet og skabe en ny udvikling på øen såvel som i hele Vadehavet, sundere og langt mere omfattende end den, som pastor Jacobsen i sin tid tilsigtede med sit mislykkede rederi og sin badeanstalt, hvoraf der i 1920 nærmest kun var ruiner tilbage.«

Min indledende artikel i årsskriftet hed: Vi vil øge dets gaver –! og slutter med: »Denne bostavn er vor – og vi elsker den for, hvad den var, hvad den er, hvad den bliver igen.«

Da vi i 1939 udsendte et valgskrift som modtræk mod den tyske valgavis »Hjemstavns røst«, satte vi på forsiden som vort løsen »Denne bostavn er vor –!« Dette blev tonen, der klang gennem Danske Samfunds virke i besættelsesårene.

Det virkede noget nær som en opsang til Danske Samfunds virke i det nye år 1943, da vi d. 21. 2. sammen med Historisk Samfund fejrede hundredårsdagen for det historiske Sommerstedgilde på Østerkroen i Sommersted.

Kort forinden den 14.–16. februar havde der været stor festlig indvielse af det nye Tønderhus, og den 7. februar havde vi holdt vort årsmøde i Tinglev med stor, levende tilslutning. Til indledning sang vi Hostrups sang fra 1866 »Hvad synger du om, så højt i det blå?« og lærkens svar:

»Jeg skuer så langt,
jeg synger så fro
om vælden, der glipper –
om duen, der slipper
af ørnens klo,
om freden, der kommer
med stordåd og sang
om sol og skærsommer
i Danevang.«

var den tillidsfulde tone, der bar vort samvær denne februar dag i 1943, da mulighederne for krigens afslutning og udfald tegnede sig lysere. I. P. Nielsen var taler ved vort årsmøde og tog på en måde afsked med os som politiker og folketingsmand. Som mødets leder bragte jeg ham forsamlingens hyldest og tak for hans menneskeligt smukke og folkeligt værdifulde manddomsgerning her i grænselandet. Den fortjener sin plads i grænselandets historie. Vi fik en lille artikel af I. P. Nielsen til Danske Samfunds årsskrift for 1943, den hed »Krig og menneskelighed« og handler om hjælpearbejdet for børnene efter første verdenskrig. I. P. Nielsen slutter således: »Nu raser ødelæggelsesværket værre end nogensinde. Kvinder og børn sulter og vansmægter, og Europa vil være lig Saharas ørken, når uvejret er

ovre. Er der overhovedet nogen, der denne gang kan hjælpe. Og er bitterheden og nedgangen i menneskelig forståelse ikke blevet så stor, at man lader verden gå sin skæve gang? Jeg håber det ikke.»

Vort årsskrift udkom under undtagelsestilstanden. Folketingsvalget den 23. marts fik igen god brug for det veludbyggede samarbejde i Danske Samfund. Selvom det tyske mindretal bestemte sig for ikke at deltage i valget, var det af stor vigtighed, at vi kunne nå et dansk stemmetal og en valgdeltagelse, der lå på samme højde som aprilvalget i 1939. Den tillidsfulde stemning, der kom til udtryk ved vort årsmøde den 7. februar i Tinglev, blev en virksom tilskyndelse til den stærke danske tilkendegivelse, som valgresultatet blev; det danske stemmetal steg fra 78.902 til 83.738.

Der var en antydning af, at en del hjemmetyskere havde stemt på Fritz Clausens nationalsocialistiske parti, særlig i byerne. Partiets fremgang på 312 stemmer er nok lånt fra den kant. På et vist tidspunkt under besættelsen var der tilløb til, at L.S. gennem Bondepartiet skulle slås sammen med nationalsocialisterne under Fritz Clausen. Men vi fik i tide fra Danske Samfund advaret en række af de pålideligt danske ledere i Nordslesvig, og de slog kraftigt bremserne i, før den lagte fælde smækkede. Hans Schmidt, Kollund, var den første, der reagerede mod »fusionsplanen« ved gennem en offentlig udtalelse til pressen at udmelde sig af L.S.

Ved at gennemse Kai Edv. Larsen's årsskrift »Vort Grænseland« for 1943, finder man en påfaldende tendens i hjemmetyske presseindlæg, der skal vise, hvor magtpåliggende det var for de tysksindede nordslesvigere at bevare det gamle gode naboforhold til deres gamle gode danske naboer. Danske Samfund beskyldes for at stå i vejen for denne fredelige sameksistens. I bladrubriken »Unsere Stimme« får arrigskaben mod Danske Samfund ligefrem præg af beskyldninger og angiveri mod ledere i Danske Samfund, så vi var halvvejs belavede på, at Gestapo bankede på en nat eller en dag. Det beroligede såvel som glædede mig, da jeg engang fik betroet, at en af de førende hjemmetyske nazister i sognet her, en iøvrigt retsindig og nobel karakter, havde vendt sig skarpt imod bestræbelserne fra nogle fanatikeres side for at få Gestapo pudset på mig. Jeg gav ham en velment hånds-rækning, da han var blandt dem, jagten gik ind på siden. Da var der blandt os klappere i overflod – ak ja!

I sammenhængen om naboskabet kan jeg tilføje en lille oplevelse fra den tid, prøveløsladelserne af Fårhusfangerne begyndte. Jeg havde efterkommet en henvendelse om at være tilsynsførende med de hjemvendende til sognet, de skulle melde sig ved hjemkomsten. Det forekom mig lidt prøjsisk, hvorfor jeg for det meste anvendte et venligt »velkommen hjem igen«. En nu afdød gårdmand, forhenværende tysk underofficer fra første verdenskrig, brast i gråd, da jeg gav ham hånden til et »velkommen hjem«, og vi fik en åbenhjertig samtale. Han huskede godt, at jeg havde mødt ham, da han

som anfører for en gruppe Zeitfreiwillige i uniform rykkede ind på kaseren i Tønder en af de første dage efter undtagelsestilstandens indførelse den 29. august 1943. Han indrømmede, at han selv havde været betænkelig ved, hvad de danske naboer ville tænke om dette.

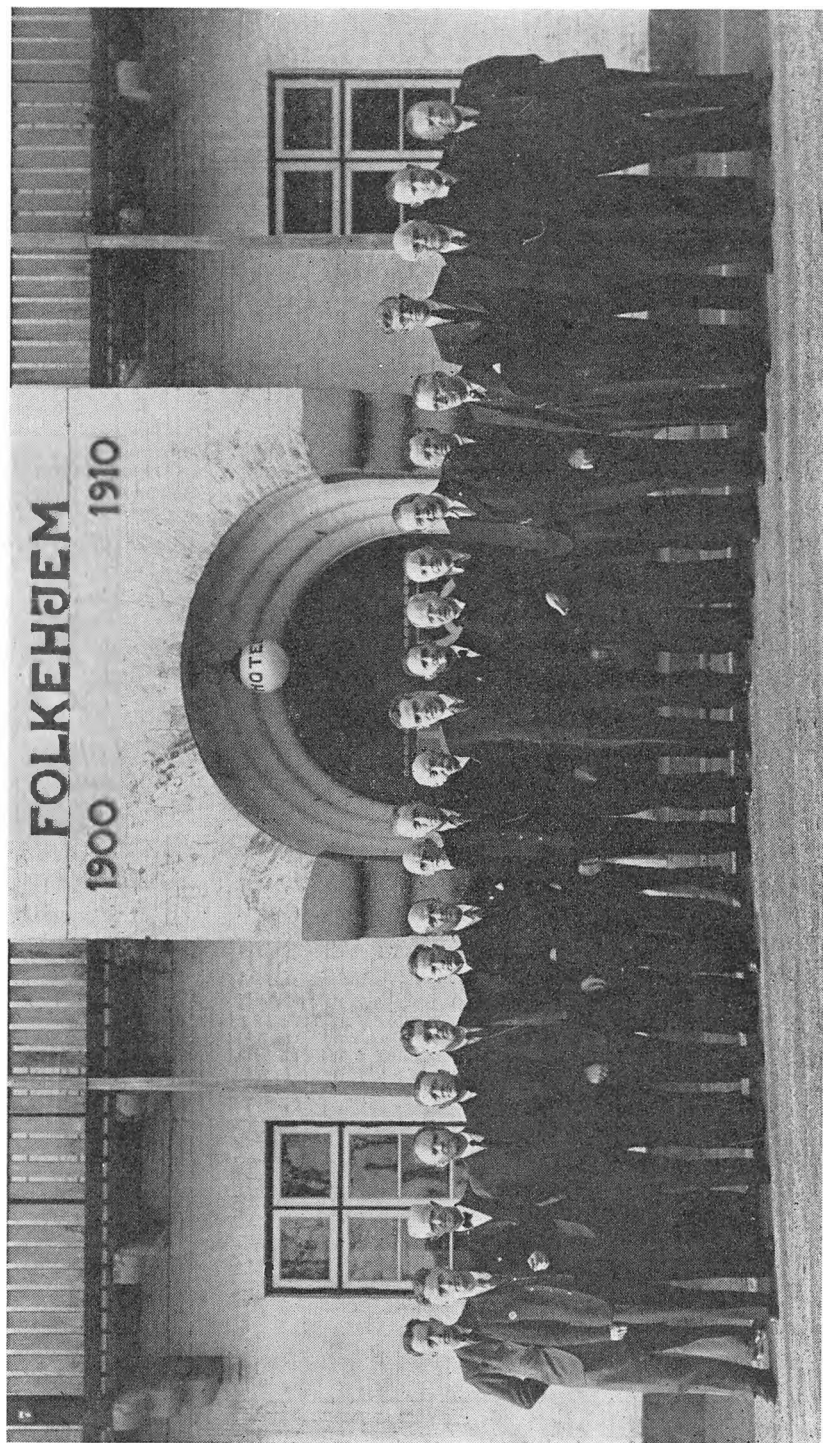
Dermed er vi igen tilbage til begivenhederne i 1943. Samtidig med forberedelsen af folketingsvalget havde vi fra Danske Samfunds side indstillet os på at forebygge enhver partipolitisk splittelse ved de forestående kommunale valg. Jeg husker, at vi i Tønder havde indbudt repræsentanter for partigrupperne i amtet, hvor der blev truffet aftale om at undgå de snævre partipolitiske splittelser, som under normale forhold plejer at skærpes forud for valgene. Men det slap vi let om ved, idet folketinget 9. april vedtog en af indenrigsministeren foreslået ændring til den kommunale valglov (den blev stadfæstet fire dage senere), hvorefter der ikke skulle afholdes valg i de sønderjyske landsdele den 5. maj. Grunden var, at den tyske folkegruppe havde meddelt, at den ikke agtede at deltage i valgene under hensyn til dens særlige stilling under krigsforholdene.

For dem, der interesserer sig mere indgående for forholdene i grænselandet i besættelsestiden, findes der meget indgående redegørelser i Kai Edvard Larsens fem bind »Vort Grænseland«, fra 1941–45. Men også Danske Samfunds årsskrift for 1943 giver som det foregående fra 1942 et billede af stemninger og tilstande fra den tid. Min indledning begynder med: »Vi havde i god tid planlagt og forberedt udsendelsen af Danske Samfunds årsskrift denne gang, men på grund af ændringerne i forholdene fremkommer det en del ændret fra den oprindelige plan.«

Troels Fink skriver i sin bog om dette tidsafsnit: »Den 29. august 1943 undtagelsestilstand, mødeforbud og censur, og en lang række gidsler blev fængslede. I Nordslesvig vakte det blandt alle danske vrede og afsky, at de tidsfrivillige blev sat ind ved denne lejlighed«. Min indledning i årsskriftet slutter således: »Selv om vi for en tid er trængt ud i småkredsens selvstændige arbejde, så går tillidens usynlige bånd imellem os fra sogn til sogn, fra by til by, at vi hver på sit sted står vagt om de danske værdier, vi fik at vogte. Skal det også blive en nattevagt endnu, så lad os beholde tonen om »altid det dages dog på ny, hvor hjerterne morgen vente«. Maler K. M. Gubi fra Bevtoft, vor virksomme og varmhjertede medstifter af Danske Samfund i 1940, havde sendt os et lille digt »Til Samling«, hvor det hedder:

»Vi kan bie og lide med tål.
Vi kan tro på vor ret,
vi kan elske vort land.
Vi kan bøjes og knuges og dog holde stand«.

Efter sekretærens årsoversigt og den omtalte artikel af I. P. Nielsen havde årsskriftet en artikel af Truels Beier i Roager om Charitas Bischoff,

Fra et hovedstyrelsesmøde i de sønderjyiske Danske Samsfund på Folkehjem. 1946.

Fra venstre: Købmand Thygesen-Petersen, Døstrup. Lærer Holger Petersen, Vodder. Gårdejer Hans J. Hansen, Lysabildskov. Højskoleforstander Hans Lund, Rødding. Overgårdarm H. Christensen, Skovby, Als. Landstingsmand Alfred Kristensen, Bylderup Bov. Cigarhandler Johannes Petersen, Tønder (stedfortræder for næstformanden Claus Eskildsen). Redaktør Kai Edoard Larsen, Sønderborg. Gårdejer Marven Refsland Poulsen, Bovlund. Gårdejer Hans Andersen, Kongsbjerg. Bygmester C. Benkel, Lønt. Generalkonsul Troels Fink, Flensborg. Gårdejer Chr. Hansen, Laugesgård, Sdr. Vilstrup. Direktør Jes Christensen, Åbenrå. Gårdejer Niels Gammelgård, Varnæs. Pastor N. P. Nielsen, Højer. Malermester M. K. Gubi, Beotoft. Amtslandsinspektør A. V. Kruse, Sønderborg. Amtskontorchef J. P. Caspersen, Åbenrå. Købmand Hans Jessen, Nr. Hostrup. Skoleinspektør N. Schultz, Skærbæk. Redaktør N. J. Nielsen, Haderslev.

præstedatteren fra Roager, tandlægefruen Lindemann fra Hamborg, der kom rejsende op til Roager for sammen med sine barndomsvenner, som hun ikke havde set i 32 år, at stemme Nordslesvig hjem til Danmark den 10. februar 1920. Hun var født i Roager præstehjem 1874 og hendes moder, der også hed Charitas, har skrevet en interessant bog om livet som tysk præstekone blandt den jævne danske bondebefolkning. Det virkede godt at få billedet af denne fine og stærke personlighed, som Charitas var, fremdraget igen i en tid, hvor sindene tyngedes af krig og had og ondskab. »Som barn havde jeg allerede følt, at vi var fremmede, der ikke havde nogen ret til at vælte den ærværdige, gamle kultur, som var skik og brug hos bønderne. Jeg drømmer endnu om synet over markerne og engene i mit lille fødested, og det er mit hemmelige ønske engang at rejse derop med min søn og vise ham alt, hvad jeg holder i kæreste minde«, skrev hun i et af sine breve til veninden Ellen Hansen i Nørre Hostrup. To af moderens små tegninger er med i det smukke bidrag til vort årsskrift.

Troels Fink bidrog med et lille indlæg om den gamle degn Hans Mikkelsen i Løjt, hvor han var fra 1743–1796. Han kunne digte og søgte at værne om sit modersmål, hvor det fortrængtes af det tyske. Det var det samme, som senere klang i Nicolai Andersens digt »Wenn æ Natue gæe øve æ Optugtels«, skrev Troels Fink og fik dermed noget sagt, som den forskruede Hitlerbegejstring trængte til at møde og høre.

Marten Refslund Poulsen skrev om nybyggerforeningens resultater på Røddingegnen og kommer til følgende resultat: »Der var gået hul på en rådden embedsmandsvælde i lighed med den i Skærbæk, som Nicolai Svendsen skrev om i årsskriftet 1942. Det er en ikke meget betydende del af nybyggerne og deres børn, der er blevet i Sønderjylland og har holdt sig tysksindede. Hvad enten de har skiftet sindelag eller ej, så har de med få undtagelser fået egnens sprog, præg og skik, så de ikke synes fremmede mere.«

Nedenunder sluttedes med sidste vers af »Det haver så nyligen regnet–«. Således sendte vi hinanden vore opmuntrende hilsener under nattevagten, mens vi ventede på morgen.

Troels Fink bemærker, at valget i 1943 står som den naturlige afslutning på den passive modstands periode. Taktikken måtte lægges om fra en kamp på langt sigt til en modstandsbevægelse, der brugte de på kort sigt effektive midler.

For Danske Samfund begyndte nytåret 1944 med stadige angreb og beskyldninger i den tyske presse og på tyske møder, især blev ledelsen angrebet for at stå i vejen for det gode forhold mellem tysk og dansk. Kai Edvard Larsen bringer sidevis af citater herom i »Vort Grænseland« for 1944, fra årets første måneder. Han står som redaktør i en fortsat pressepolemik mod de tyske skriverier, et sted hedder det for eksempel: »I tyske kredse

står man altså med vidt udbredte arme for at tage imod os. Det er kun den danske befolkning, som ikke vil forstå tidens stærke tale. Vi vil ikke – eller kan måske ikke fatte, at en frugtbringende vekselvirkning er den, der bestemmes og dirigeres fra det tyske mindretals hovedkvarter på Dibernhaus i Åbenrå«.

Sagen var i virkeligheden, at det tyske mindretal begyndte at skimte de endelige følger af deres fuldstændige og uforbeholdne tilslutning til nazismen og kunne se, at der ingen vej var åben tilbage. Vi, der havde fulgt deres proklamationer og demonstrationer fra 1933 over 1939 helt til vendepunktet nu i krigens gang, måtte jo frastødes af det ynkeligt uærlige i deres tilstræbte udnyttelse af begreberne naboskab og hjemstavnsfællesskab. Det er for så vidt forståeligt, at de irriteredes over vor utilgængelighed indenfor de fast sammentømrede danske samfund.

Var der i tide kommet andre talsmænd for hjemmetyskheden frem, der i redelig, medmenneskelig bekymring ville erkende den forgiftning og forråelse af folkesindet, nazismen var, så ville de have mødt forståelse hos mange i vor lejr.

Vi lagde mærke til et indlæg i et menighedsblad i 1943 af pastor Beuck i Åbenrå, tysk præst, og afholdt kompagnifører ved et nordslesvigsk regiment under første verdenskrig. Han skrev: »Guds ord bliver sjældent eller slet ikke hørt af en stor del af menighedens medlemmer. Man kan holde det ene bud efter det andet som et spejl op for øjnene af os. Vi bliver opfordret til at hade – trods det femte bud. – Gælder det ottende bud ikke mere, som fordrer, at man skal ære og agte andres ære og ikke trække een i skarnet og forulempe ham, selvom vi ikke deler hans mening«.

Da vi den 5. marts 1944 kunne holde vort årsmøde i Tønder på det nye Tønderhus og med stort fremmøde fra hele Nordslesvig, måtte vi i årsberetningen indføje en afvisning af de tyske angreb på Danske Samfund:

Det hed heri: »Vi har ikke på noget tidspunkt tilstræbt at skabe ophidselse. Danske samfund har fra sin første start vendt sig skarpt mod alle forsøg på at sænke niveauet og forsimple formerne for den nationale kamp, ligesom vi har udtalt som vort ønske, at brydningen mellem de to nationer måtte bære præg af en hæderlig og fredelig styrkeprøve. Man behøver ikke i tyske kredse at nære tvivl om, at de, der står i Danske Samfunds arbejde ikke blot er sig deres ansvar bevidst i forholdet til den danske nation, men også i forhold til de tyske mennesker, der lever her i landsdelen«.

Det har været omkring denne tid af besættelsen, at vi fandt det fornuftigt at samle den store fællesbestyrelse for Danske Samfund for at gøre os klart, hvilke problemer og opgaver, vi ville blive stillet overfor efter Tysklands og nazismens nederlag. I strømmen af illegale blade blev der skrevet livligt om det dommedags opgør, der skulle holdes med tyskerne og

deres medløbere, når sejren var vundet af modstandsbevægelsen og deres allierede. Vi måtte regne med, at dette ansvarsløse skriveri, som der kunne stå hvem som helst og hvad som helst bagved, efterhånden ville påvirke stemningen ude blandt vore medlemmer. Gennem et par møder fik vi formuleret et slags program for Danske Samfunds indstilling til de problemer, vi forudså efter Tysklands sammenbrud. Det blev udformet skriftlig som en absolut fortrolig rettesnor for bestyrelsens medlemmer i den kommende urolige tid.

Det må dog have været før den danske regerings tilbagetræden, for vort fortrolige fremtidsprogram faldt ved et brud på fortroligheden i hænderne på én af vore højere embedsmænd, som besværede sig til den endnu siddende indenrigsminister, som lykkeligvis efter drøftelse med en af vore landstingsmænd gemte sagen hen. Det ville vel også have været lidt for tidligt, at tyskerne blev bekendt med vore planer efter deres nederlag. Vi havde i hvert fald fået fastlagt en linje for vor holdning og indsats overfor de mangeartede situationer, der måtte forudses.

Ved vore møder og sammenkomster ude i sognene og kredsene begyndte vi at mærke en del til påvirkningen fra modstandsbevægelsen. Snart var en, snart en anden fra egnen blevet hentet af Gestapo, og efterretninger om den utrolige råhed og sadisme, som fangerne i fængsler herhjemme eller i lejrene i Tyskland blev udsatte for, skabte en stemning af forbitrelse og afsky mod alt, der hørte sammen med den tyske nazisme. Denne stemning bredte sig blandt vore folk, som tiden gik.

Så kom flygtningestrømmen hertil over Østersøen, og mindretalsmedlemmerne fik deres landsmandsfølelser sat på prøve, alt mens de skulle bevare skindet af, at de stadig troede på sejren. Let var det ikke for dem, og nærliggende var det for os at forsimples til at glæde os over medmenneskers nød, selv om den var selvforskyldt.

Det blev på mange måder en ond og trist tid at komme igennem, men vi havde jo lært at bie fra før og vente på morgen.

Og så kom budskabet om Tysklands kapitulation, i sidste øjeblik, som den kommanderende general i Danmark var ved at tilrettelægge sin forsvarsstilling ovre på højdedraget foran Rangstrup-Agerskov. Vi gamle nordslesvigere har oplevet afstemningsdagen, da vi stred os frem gennem storm og regn og stemte vor hjemstavn fri og hjem til Danmark. Den ægte og inderlige fællesglæde, vi den gang oplevede og følte, har de færreste af os kunnet genfinde i de festlige og storstilede stævner i genforeningsdagene og endnu mindre i befrielsesdagene i 1945.

Det var ægte og dybtfølt for mange af os, da vi mødtes i Tønder den 5. maj om morgenen 1945 og kunne ønske hinanden til lykke med den genvundne frihed. Men om os myldrede det, ligefrem op af jorden, med nybagte frihedskæmpere, der nu skulle realisere deres tanker om opgør og

udrensning, den ny tids indledning. Vi samledes 1940 i Danske samfund om »Kaldet til at holde de tanker og idealer blanke og rene, hvormed og hvorpå vi skal bygge vor folkelige fremtid og sikre vor plads som et hæderligt og frit folk i den tid, der kommer«. Stod vi sammen om det endnu? Det var spørgsmålet, vi nu snarest måtte have klaret midt i dagenes røre.

Vi indkaldte Danske Samfunds fællesbestyrelse til den 9. maj i Åbenrå for at tage stilling til de foreliggende forhold. Bestyrelsen mødte noget nær fuldtalligt. Simon From og Alfred Kristensen, Bylderup-Bov, var indkaldt til møde i Folketing og Landsting. Der var god vilje til at få udformet en samlet udtalelse, der kunne være udgangspunkt for Danske Samfunds holdning og indsats under den genvundne frihed og dens ansvar:

Ved Danmarks befrielse

En udtalelse af Danske Samfunds hovedbestyrelse.

Med sammenbruddet af det tyske voldsregimente, der har tynget og knuget vort land, står vi nu ved indgangen til en ny tid, hvori vi atter kan leve og virke i frihed og fred.

Sammen med vort folk deler vi glæden over, at vi har fået vor frihed i eje igen. Vi ærer og værdsætter enhver ærlig og uselvisk indsats, der er øvet af danske for at hævde vor nationale selvstændighed mod alle tyske bestræbelser for at kue denne. Med ærbødighed og sorg mindes vi de landsmænd, der gav livet for vort lands frihed. Med tak og varm sympati vil vi møde de allierede tropper, der rykker ind over vor grænse som befriere og venner.

Nu, da det nazistiske uvejr, der gennem lange år rasede over vort land, er trukket bort, skal der lyde en ærlig dansk tak til Danske Samfunds næsten 80000 medlemmer, der gennem disse år i ubrydeligt sammenhold har været med til at røgte vor enkle, men store opgave: at værne dansk sind og danske tanker og livsidealer mod forfald og forkvakling under stormen, der piskede over vort land.

Dansk troskab og udholdende styrke har igen bestået sin prøve i vort grænseland, og som for 25 år siden, da vor stemning kunne udtrykkes i linjer som disse: »Sværdtid er endt, det er plovtid påny«, skal det også igen være det positive, opbyggende arbejde i fredens tjeneste, der skal samle os. Vi kunne have frygtet, at den retfærdige harme, som har opsamlet sig i danske sind over hele den tyske fremfærd, i overgangsdagene ville have sprængt vor nationale disciplin. Det er os derfor en dyb glæde, at disse dage i vor landsdel som helhed hidindtil er forløbet på en værdig måde.

I modsætning til det danske mindretal i Sydslesvig, der på forbillig vis har opfyldt sin statsborgerpligt overfor Tyskland, har

mange inden for det tyske mindretal i Nordslesvig under nazistisk ledelse handlet, som om danske love ikke gjaldt dem, og tiltvunget sig rettigheder i kraft af besættelsen. En sådan adfærd og holdning må få sine konsekvenser. De skyldige må nu drages til ansvar for deres handlinger og tage følgerne deraf. De danske myndigheder må gå strengt, men retfærdigt til værks overfor dem, der har handlet i strid med deres lovlige forpligtelser overfor den danske stat og brugt landets nød til egen fordel i økonomisk og anden henseende.

Vi gav i 1920 det tyske mindretal den frisindede danske lovgivnings gode kår. Navnlig efter 1933 har mindretallet savnet forståelsen af, at denne lovgivning forudsætter en loyal holdning overfor den danske stat. Dette nødvendiggør nu, at uretmæssig opnåede fordele ophæves, og at muligheden for misbrug af dansk frihed fremtidig udelukkes.

I over et århundrede har dansk og tysk nationalitet kæmpet på slesvigsk grund. Vi ønsker det fremtidige nationale arbejde ført under bevarelse af den kulturelle frihed og ud fra det syn, der var bestemmende for vore fædre. »Danskens lov i strid og fred – være ret og billighed – som kong Volmer ville«.

Danske samfunds hovedbestyrelse.

H. P. Caspersen, postbud, Sommersted. Chr. Hansen, Lauesgaard. C. Beukel, Lønt. Hans Lund. Marten Refslund Poulsen. M. K. Gubi, Bevtoft. Niels Gammelgaard, Varnæs. J. P. Caspersen. A. V. Kruuse, amtslandinspektør. C. H. Christensen, overgendarm, Skovby. Hans Jørg. Hansen, Lysabildskov. Chr. Thygesen Petersen, Døstrup. Holger Petersen, Vodder. Niels Jensen, Skærbæk. N. P. Nielsen, sognepræst, Højer. Claus Eskildsen, Tønder. Hans Andersen, Kongsbjerg. N. J. Nielsen, redaktør, Haderslev. Jes Christiansen, direktør, Åbenrå. Kai Edv. Larsen.

(Troels Fink var på den tid endnu ret medtaget efter sabotage-sprængningen af sit hjem og var ikke med ved bestyrelsesmødet).

Ved at gense denne udtalelse fra Danske Samfund, hvorved vi tilkendegav viljen til at bære vort medansvar ved indgangen til en ny tid, mindes jeg de næsten kaotiske forhold, vi mødte i Åbenrå hin 9. maj 1945. Vi, der kom herude fra Tønderegnen, var meget misfornøjede med den fremgangsmåde, der var anvendt ved afhentningen af Fårhusfangerne, hvor publikumsbifaldet i gaderne desværre lignede det, vi ældre huskede fra 1914, da »borgerne« hånede de arresterede danskere fra byen og egnen.

Afsnittet om retsopgøret blev med noget besvær indføjet for at bevare nogen kontakt med modstandskredsene, hvor udrensningen stod mere i forgrunden. Kravet om udvisning af de belastede hjemmetyskere holdt

vi udenfor. Afsnittet om det fremtidige nationale arbejde og om ret og billighed tilkommer Hans Lund mest af æren for. Men vi var alle indstillede på at bevare sammenholdet i bestyrelsen. Denne indstilling holdt, også da jeg kom i et skarpere personligt modsætningsforhold til modstandskredse, særlig herude, men også fra et møde på Folkehjem efter nytår 46, hvor pastor Rishøjgaard var min modtaler, i en stærk kommunistisk præget forsamling. Ret længe kunne befrielsestidens hektiske stemning ikke holde sig her i Nordslesvig, og Danske Samfund har endnu ind i den ny tid været med at bygge videre på de idealers grund, som vi stod på gennem en svær og farlig periode.

Det kan endnu indføjes som en afslutning og en begyndelse påny, at Danske Samfund i Tønder amt startede den store hjælpeaktion med fødevarer og tøj til Sydslesvig, som fortsatte amt for amt med en måned ad gangen, gennem alle landets amter, fra Tønder til Holbæk. Initiativet kom fra Claus Eskildsen og Thorvald Petersen, og vi lagde planen sammen med Bernhard Hansen i Cornelius Hansens hjem i Kollund. Ude i Flensborg fjord kunne vi se de mange sænkede tyske skibes skorstene og kommandobroer og inde ved Kruså jokkede de tyske soldater med deres trækvogne hjemad til ruinerne af Hitlers Tyskland.

Hans Andersen, Kongsbjerg.

Om klingpungen og dens brug i sønderjydske kirker

At bære klingpungen rundt i kirken under gudstjenesten er en tradition, som i dag næsten er forsvundet. Pastor Prban Schrøder, Varnæs, har skrevet lidt af klingpungens historie og beklager, at man de fleste steder har brudt med den gamle skik.

I september-nummeret af »Sønderjysk Månedsskrift« (s. 228 f.) har lektor Kay Sieverts skrevet en lille, interessant artikel om klingpungen i Tønder kirke. Da der her er rørt ved et område indenfor slesvigsk kirkeliv, som er af stor interesse, skal de følgende linjer bringe nogle træk om emnet til supplerende af hr. Sieverts' artikel.

Klingpungen hører fra gammel tid til enhver sønderjysk kirkes faste inventar, hvorom blot en hastig gennembladning af bindene om de sønderjyske amter i Nationalmuseets værk »Danmarks Kirker« giver tilstrækkelig oplysning. Og dens oprindelse går på en måde helt tilbage til den kristne kirkes ældste dage, omend dens skikkelse og udseende har skiftet gennem tiderne. Det var nemlig altid kristenskik at give et offer under gudstjenesten – et offer, der oprindeligt bragtes i naturalier, senere som en pengegave. Allerede apostelen Paulus siger, at »Gud elsker en glad giver« (2. Brev til Korinth IX, 7). Dette hører inderligt sammen med selve kristentroen: at mit liv er ikke mit eget, men jeg har fået det for at ofre det til Gud og min næste. Dette grundsyn antog fra de ældste kristne tider en særlig, liturgisk form og satte sig frugt i et specielt led i gudstjenesten, det såkaldte offertorium, der indleder nadverliturgien: offerhandlingen med gavernes indsamling og frembærelse til alteret, hvor de blev indviet under bøn, nogle til brug under den hellige nadver, andre til uddeling blandt menighedens fattige og nødstedte. Dette sidste formål var alle dage en af kirkens fornemste opgaver. Hvad middelalderens klostre, hospitaler og andre milde stiftelser har betydet i fattigforsorgen, kan slet ikke udmåles. Der var jo i denne tidsalder næsten ingen anden end kirken, som de fattige kunne se hen til. Og det er i forlængelse af denne kirkens enorme omsorg for samfundets små, vi må betragte klingpungen.

Den omtales da også allerede i kong Christian III's kirkeordning for hertugdømmerne Slesvig og Holsten fra året 1542. Her siges, at til de fattiges underhold skal i hvert sogn ikke blot alle sædvanlige indkomster fra gammel tid henlægges, men der skal også vælges to eller flere pålidelige og gudfrygtige mænd, som »mit der armen büdeln vmmegahn« og i kirken indsamler de nødvendige pengemidler.¹ Det her brugte plattyske ord

1. Die Schleswig-Holsteinische Kirchenordnung von 1542, herausgegeben von Ernst Michelsen II, Kiel 1920, s. 86.

I Kegnæs kirke opretholder man den gamle skik at indsamle penge i en klingpung. Det er menighedsrådets medlemmer, der på skift bærer den prunkløse klingpung med den lille klokke rundt under gudstjenesten, og de indsamlede penge, som udgør 4-500 kroner om året, fordeles til de mindre-bemidlede i sognet på et menighedsrådsmøde hvert år før jul.

»büdel« svarer til det højtyske »Beutel« – pung eller pose – hvoraf vi har klingpungens tyske betegnelse »Klingbeutel«.

Klingpungen, der består af en pose på enden af en stang, er da også en tysk opfindelse. I alt fald kom den til vor landsdel sydfra. I kongeriget brugtes – så vidt vi i dag kan skønne – mest en »fattigtavle«, en lille trææske med et håndtag, der bares omkring i kirken fra mand til mand.

Det er således ikke helt rammende, når Kay Sieverts i sin artikel formoder, at klingpungen skulle indsamle penge til at betale nadverens brød og vin med. Til betaling af disse ting var der i de enkelte sogne henlagt midler fra andre kilder, som talrige gamle kirkeregnskabsbøger viser. Og de eksempler, vi har på, at klingpungens midler kunne bruges til vedligeholdelse af kirke, præstegård eller degnebolig – som i Uge og Spandet sogne i 1700-årene – eller endog til at skaffe degnen nye klæder – som det skete i Gråsten² – viser netop undtagelserne fra den normale brug af det, som klingpungen indbragte. Thi denne var direkte bestemt til at stå i fattigplejens tjeneste. Dette betoner som nævnt allerede kirkeordningen 1542. Og vi ser også i de følgende generationer, mens klingpungen kommer sta-

2. M. H. Nielsen: Fra slesvigske Fattigvæsens Fortid, Äbenrå 1944, s. 45.

digt mere i brug, hvordan den tidligere brugte »fattigkiste« – en kasse i kirken, hvori folk lagde lidt korn eller andet godt til sognets fattige – alt mere går ud af brug således, at f. eks. Starup kirke 1651 kunne sælge sin kiste og få 20 mark for den.³

Netop fra denne tid kender vi adskillige eksempler på klingpungens indførelse. I Haderslev by omtales den omkring 1635. En halv snes år senere, 1646 påbyder en kongelig forordning, at den fremtidigt også skal bruges i landsbykirkerne, hvilket antageligt betyder, at der i disse hidtil mest er blevet samlet ind på anden måde.⁴ Men herefter møder vi den gang på gang i landsbykirkerne. Således i Bov kirke 1680, i Dagebøl og Emmelsbøl kirker 1699 og i de to følgende årtier i næsten alle Tønder provstis kirker.⁵

At klingpungens brug fra at være en sag, den enkelte menighed og præst selv kunne tage stilling til, nu blev anerkendt som et kirkens offentlige anliggende, skyldtes især provsten i Tønder Samuel Reimarus' energiske indsats. Han udsendte i januar 1719 til provstiets præster en forordning,⁶ hvori han kalder klingpungens ombæring den blandt kristne allerældste og frivilligste måde at indsamle almisser på. Den er nu indført næsten overalt i amtet; og der mangler kun en fast orden for dens brug. Derfor bestemmes nu, at degnen eller en kirkeældste hver søn- og helligdag skal bære klingpungen om i kirken; og efter gudstjenestens afslutning skal den bringes op til alteret og dens indhold overgives i præstens varetægt. De indkomne midler skal først og fremmest bruges til fattige børns skolegang, at de kan få en god og ret kristelig opdragelse og ikke på dommens dag skal kunne klage over, at de af mangel på timelige midler ikke fik den rette, saliggørende gudserkendelse. Bliver noget tilovers, skal det fordeles til de fattige, der fører et fromt, kristeligt levned eller komme kirken til gode.

Denne provst Reimarus' forordning hører med i billedet af klingpungens indførelse som et selvfølgeligt redskab i gudstjenesten. Og op gennem det 18. århundrede kan vi regne med, at dens brug er blevet almindelig i alle sønderjyske kirker – alt fald bringer de sønderjyske bind af »Danmarks Kirker« mange eksempler på klingpunge, der er blevet anskaffet i løbet af 1700-årene. Og så selvfølgeligt kom dette redskab til at høre med i gudstjenesten, at de penge, det indbragte fra søndag til søndag år efter år gennem lange tider, blev den vigtigste kilde at øse af, når de fattige skulle hjælpes. Som et enkelt eksempel skal nævnes, at i århundredets sidste halvdel steg i Rinkeby kirke den årlige sum af klingpungspenge fra ca. 60 til

3. Carsten Petersen: Landsbykirkerne i Haderslev Provsti efter Reformationen, i: Sønderjyske Aarbøger 1931, s. 59 f.

4. E. Feddersen: Kirchengeschichte Schleswig-Holsteins II, Kiel 1938, s. 510, note 1.

5. M. H. Nielsen, s. 44. Nogle illustrationer af klingpunge fra Tønder-egnen bringes i Sigurd Schoubye: Guldsmede-håndværket i Tønder og på Tønder-egnen 1550-1900, Århus 1961, s. 96.

6. M. Lensch: Die Einführung des Klingbeutels im Amte Tondern, i Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte II. Reihe III, s. 267 ff.

I hovedvandsæggenes fod var der ofte i et lille gemme plads til en mønt, der skulle lægges i klingpungen. Hængslet til mantrummet låg ses tydeligt. (Foto lånt fra S. Schoubye: Guldsmede-håndværket i Tønder og på Tønderregnen 1550-1900, 1961. Fig. 320).

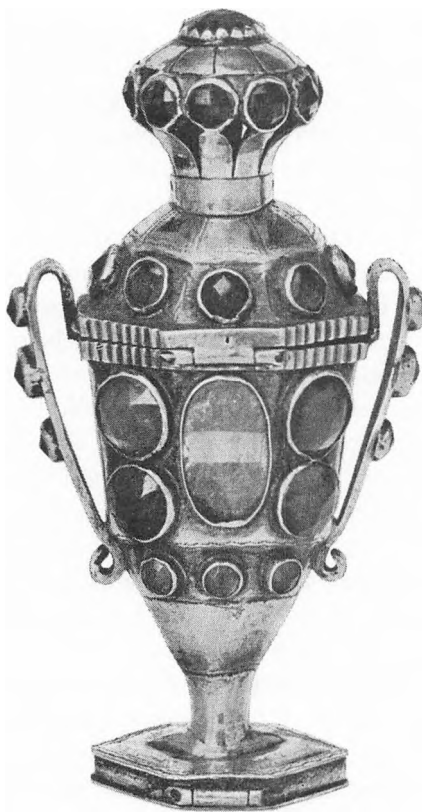
omkring 100 mark⁷. Nu bredte klingpungen sig overalt. Og i hvilken grad dens brug i det 19. århundrede betragtedes som et selvfølgelig led af gudstjenesten, kan vi se, om vi tager en anden gammel ting i hånden – nemlig et af vor landsdels mange dejlige hovedvandsæg. Disses brug blandt kvinderne blev i årtierne omkring og efter år 1800 stadig mere almindelig. De kom til at høre med blandt det, man måtte have med, når man gik til kirke.⁸ Og læg mærke til, at mange af dem i foden har et lille gemme, der lukkes med en klap: her er pladsen ikke mere til den vellugtende balsam, som hovedvandsæggenes forgængere, balsambøsserne indeholdt, men til den mønt, som man under gudstjenesten skulle lægge i klingpungen.⁹ Så selvfølgelig var det nu blevet at tænke denne sammen med kirkegangen.

Vi lagde i provst Reimarus' forordning mærke til, at menighedens offer i klingpungen først efter gudstjenesten skal bringes frem til alteret. Den oldkirkelige skik, som endnu er almindelig i store dele af kristenheden – at de indsamlede gaver lægges på alteret ved nadverliturgiernes begyndelse og således helliges sammen med brødets og vinens nadveroffer – synes provsten ikke at have haft i tanke, hvorved klingpungens funktion her ikke får en egentlig liturgisk, men snarere en rent social karakter. Dog er den ikke helt berøvet gudstjenesteligt præg – det indsamlede skal jo især bruges til den særlige tjeneste af Gud, som det er at hjælpe de fattige børn til ret gudserkendelse. Det ville i denne forbindelse være af interesse at vide, under hvilken del af gudstjenesten klingpungen blev båret omkring – om det skete på et tilfældigt, nærmest af praktiske grunde valgt tidspunkt eller sådan, at ombæringen indgik som et organisk led i liturgien. Vi er imidlertid

7. M. H. Nielsen, s. 47 f.

8. S. Schoubye, s. 234 ff.

9. S. Schoubye, s. 236. Se illustrationerne samme sted, s. 267 ff.

her berøvet næsten al viden. Kirkeordningen 1542 nævner nok klingpungen, men siger ikke, hvornår i gudstjenesten den skal bruges. Først et langt senere dokument, nemlig Danmarks og Norges kirkeritual fra år 1685, giver os en eneste lille oplysning og siger, at »under prædiken besøges Guds børn med de fattiges tavler«¹⁰ – altså at man i kongeriget skal ombære de, der brugte fattigtavler under prædiken, hvilket antageligt nævnes, fordi det er gammel skik. Men det er ikke givet, at vi her tør slutte fra kongerigsk til slesvigsk kirkeskik. Imidlertid kender vi fra nyere tid et eksempel, der bringer lidt oplysning af vort spørgsmål: I Kegnæs kirke, hvor klingpungen bruges den dag i dag, bæres den om under salmen før prædiken. Og sådan synes det at have været i det mindste siden 1894. Thi da omtaler Kegnæs kirkekollegiums protokol klingpungen og siger, at den fremtidigt »som en kirkelig ærespost« skal ombæres af de kirkeældste på skift.¹¹ Og når der her ties om tidspunktet for ombæringen, kan det simpelthen skyldes, at praksis – ombæring før prædiken – lå fast fra endnu ældre tid. I hvert fald var det en udbredt skik i landsbykirkerne, at klingpungen bares om under den såkaldte hovedsalme, d.v.s. salmen før prædiken.¹² Men praksis har sikkert været noget forskellig fra kirke til kirke.

I dag bæres klingpungen ikke mere omkring i alle Sønderjyllands kirker. Også her er siden genforeningen sket et brud med værdifuld slesvigsk kirkeskik, som ofte går meget langt tilbage i tiden. Derfor er det værd at pege på ordene i Kegnæs kirkekollegiums protokol: at klingpungens ombæring betroes i sognefolks hænder som et æreshverv i den gudstjeneste, vi alle skal være fælles om at udføre. Også overfor kirkegængerne kan dette smukke, ret kristelige syn understreges: at et æreshverv er det også at *måtte* give, at *have lov* at ofre sit bidrag i den lille pose med den klingende klokke. Thi det er altid menneskets højeste ære at ofre sit eget og sig selv i Guds tjeneste. Dette tænkte måske kirkekonsistoriet i Kiel på, da det den 1. februar 1895 udsendte en bekendtgørelse om, at klingpungen ikke måtte afskaffes i nogen kirke uden den øverste kirkemyndigheds tilladelse og uden redegørelse for, hvad man agtede at sætte i stedet.¹³ Og dette klinger i alt fald igennem, når borgmesteren og historieskriveren i Husum Johann Lass i sin håndbog for præsterne fra 1751 kalder brugen af dette gamle, velsignelsesrige redskab »diese löbliche und nachahmungswürdige Gewohnheit«.¹⁴

Urban Schrøder.

10. S. 28.

11. Hans Madsen: Kegnæs Kirke, i: Kegnæs 1615–1965. Træk af Kegnæs sogns historie, Sønderborg 1965, s. 100.

12. H. Hejselbjerg Paulsen i: Den nordslesvigske Kirke I, Haderslev 1945, s. 35.

13. H. F. Chalybacus: Sammlung der Vorschriften und Entscheidungen betreffend das Schleswig-Holsteinische Kirchenrecht. 2. Auflage, Schleswig 1902, s. 890.

14. Johann Lass: Anleitung, wie Studiosi Theologiae und angehende Prediger – – – die – – – Kirchen-Verordnungen, Rescripten etc. zur Wahrnehmung ihrer Pflichten, sich bekannt machen können. 3. Auflage, Flensburg 1768, s. 237.

Hertug Frederik III, ca. 1650. Malet af Broder Matthiesen. Statens Porträttsamling. Gripsholm. Sverige.

Det gottorpske kunstkammer

De gamle kunstkamre var forløbere for vor tids museer, der har overtaget de virkelig værdifulde ting. Kunstkammeret på Gottorp slot, som museumsinspektør Jørgen Slettebo, Sønderborg, skriver om, rummede som alle andre kunstkamre, foruden kostbarheder også de mærkeligste rariteter. Billederne til artiklen er lånt hos dr. Ernst Schlee, Gottorp.

I 1651 grundlagde hertug Frederik III af Gottorp et kunstkammer, der blev placeret i den såkaldte »Königshalle« i slottets sydfløj.

Adskillige steder i Europa var man i sen-renæssancen begyndt at opbygge sådanne kunstkamre. Hertugen var ikke mindst inspireret af sin

svigerfar, kurfyrst Johan Georg I af Sachsen og dennes fader igen, kurfyrst August, hvis rige kunstkammer kom til at udgøre kernen i de store samlinger i Dresden, bl. a. »Grünes Gewölbe«. Grundlaget for kunstkammeret blev i Gottorp lagt ved indkøb af en i forvejen eksisterende samling af europæisk berømmelse – hollænderen Paludanus' samlinger i Enkhuizen. Hertug Frederik III sendte den kommende leder af kunstkammeret, den lærde Adam Olearius, til enken efter Paludanus og det lykkedes ham at købe hele samlingen.

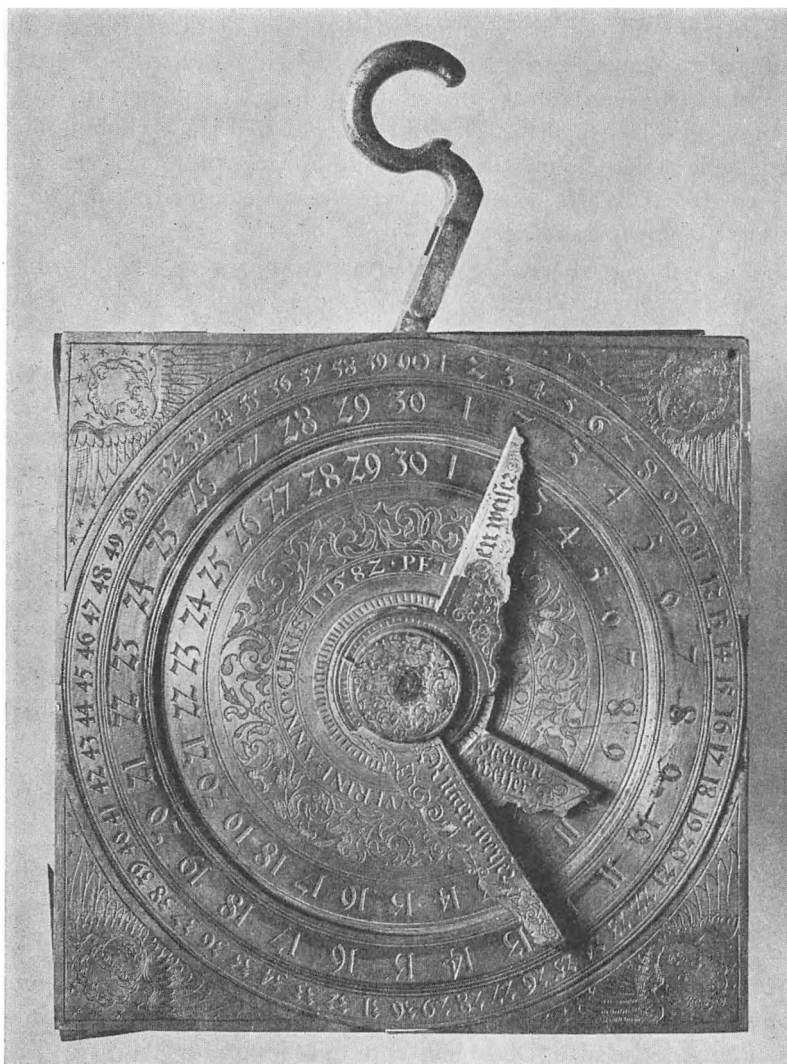
Allerede længe før var hertugen begyndt at samle, omend i mindre omfang. Han var selv veluddannet og havde været på uddannelsesrejse til tyske og franske universiteter. Hans hovedinteresse var matematik og astronomi, og han begyndte tidligt at samle astronomiske instrumenter, ligesom han støttede Johannes Mejers store opmålingsarbejder, der 1652 udnyttedes i Danckwerths beskrivelse af Slesvig-Holsten. Det af faderen grundlagte bibliotek voksede stærkt under Frederik III.

Vel hjembragt til Gottorp voksede samlingen ved Olearius' utrættelige flid og hertugens ivrige støtte: allerede samme år modtog Jens Martens i Tønning 1,080 rdl. for leverede rariteter, Hans Stamer fik 18 rdl. for et stykke »enhjørningshorn« og hos Peter Thomsen fra Holland købtes kattunstof, perlemor, muslinger og horn fra næsehorn. Gennem forbindelse med England og Frankrig fik man kunstgenstande, mineraler og sære ting, og gennem opdagelsesrejsende søgte man at skaffe dragter fra andre verdensdele.

Det var mange mærkelige stykker, der fandt vej ind i kunstkammeret, men også mange smukke og kostbare. Af maleren Lucas Cranach den Ældre indgik således i det mindste en halv snes billeder. En fortegnelse fra 1694 opregner 124 numre af elfenben, 67 af koral, 35 af serpentine. De matematiske instrumenter gik op til 26 og fra Tyrkiet stammede 40 numre. Ialt er fortegnelsen opdelt i 15 grupper. I 1666 havde Olearius påbegyndt en udgivelse af materiale fra samlingen. Der udkom et værk med 36 raderede tavler, hvor han meget præcist gengav et udvalg af de mange besynderlige genstande, der var at se i kunstkammeret.

Som nævnt var Paludanus' samling det store indkøb, der betød oprettelsen af et egentligt hertugeligt kunstkammer. Blandt de mange lærde fra hele Europa, der endnu mens Paludanus levede havde besøgt og studeret den berømte samling, var også Ole Worm fra København. Dette besøg gav anledning til, at Worm selv begyndte at samle, og allerede i 1623 var han så småt i gang med at skaffe sig naturhistoriske præparater. Hans første fortegnelse kom i 1642, og i 1655 udkom en næsten 400 foliosider stor beskrivelse, forbillede for det værk, Olearius påbegyndte i Gottorp.

Ved hoffet i København var man også ved at oprette et kunstkammer, selvom det begyndte mere beskedent end det gottorpske. Chr. IV's søn,

Skridttælleren er ikke nogen moderne opfindelse; denne er fremstillet af Peter Jachenow, Schwerin, i 1582. Den er som adskillige andre ting kommet fra kunstkammeret på Gottorp slot til Nationalmuseet, hvor den nu opbevares.

den udvalgte prins Christian, som ellers mest er kendt for sin umådeholdne levevis, der tidligt lagde ham i graven, interesserede sig helt fra sine unge dage for kunst og rariteter samt for dyr og alle naturhistoriske mærkværdigheder. Allerede i 1637 var han i gang med at indrette et kunstkammer ved sit hof på Nykøbing slot.

Denne interesse har åbenbart været kendt ude omkring, for næsten 15 år før han i 1651 købte Paludanus' samling, henvendte hertug Frederik

III sig til prins Christian og anmodede ham om at skaffe sig en isbjørn. Det lykkedes, og i december 1638 sendtes en hvid bjørn til Gottorp. Da en købmand i 1640 havde bragt en elefant med sig til København, var både prinsen og hans hustru straks klar til at tage af sted fra Nykøbing. Prinsen samlede selv skeletdele og sammenfiltrede hjortegevire og søgte bl. a. at skaffe en stol af hvalfiskeryg og et narhvalshovede med tand. Det sidste kom dog til Worms samling.

Størst betydning fik det dog, at prinsen opfordrede Ole Worm til at udgive et værk om det første guldhorn. Det er fra dette skrift, der udkom 1641, vi nu har vor vigtigste viden om det nu tabte horn.

Ole Worm fortsatte til sin død 1654 med at samle. Samme år overtog kongen, Frederik III, hele denne samling og indlemmede den i sit kongelige kunstkammer. Dette var han begyndt på 1651, men det var især et besøg på Gottorp året efter, hvor Olearius havde vist ham rundt, der havde sat fart i opbygningen. Langt senere kom så store dele også af det hertugelige kunstkammer hertil. Da de mere moderne museer oprettedes, deltes kunstkammeret mellem disse, og derfor er det nu muligt at finde genstande fra Gottorp blandt andet på Nationalmuseet, Tøjhusmuseet og Rosenborg.

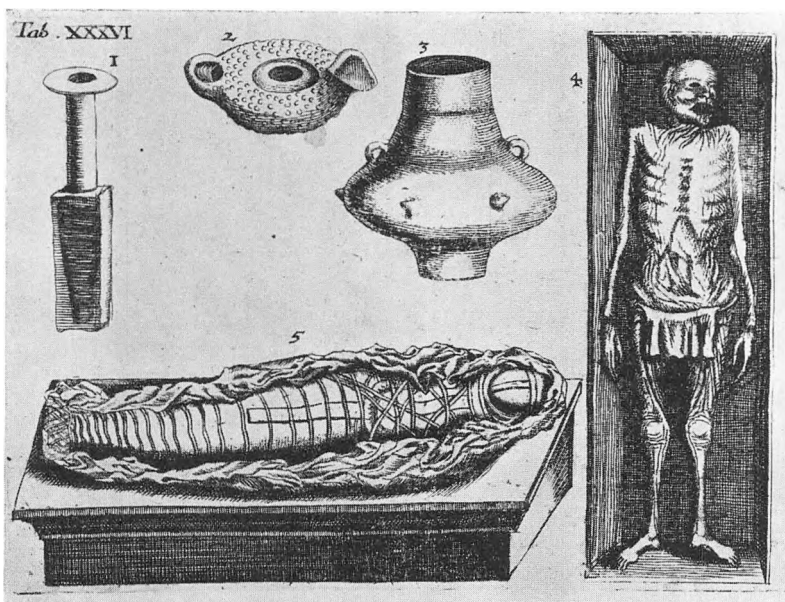
Disse renaissance-kunstkamre kan, efter de her anførte eksempler, forekomme som rene raritetskabinetter. Det må dog huskes, at de ikke blot er udgangspunkt for vore dages museer, men også er grundlaget for en videnskab, der bygger på direkte naturiagttagelse i stedet for alene på abstrakt tænkning.

Det gottorpske kunstkammers meget rige samlinger er forlængst spredt vidt omkring, men i år havde man fra Gottorp-museet for en kort tid gindsamlet en del af de genstande, man endnu har kendskab til. Baggrunden herfor var en udstilling i Kiel i anledning af Christian-Albrecht-Universitetets 300 års fødselsdag. Dette jubilæum fejredes på forskellig vis, og mens man på Gottorp slot havde lavet en stor udstilling af nordisk bronzealderkultur, viste man i Kiel minder om Gottorperhoffet og dets kultur for omtrent 300 år siden.

Udstillingen var bragt til veje ved lån fra adskillige offentlige og private samlinger, fra Danmark således Nationalmuseet, Statens Museum for Kunst, Tøjhusmuseet, Rosenborg, Frederiksborg og Det kgl. Bibliotek. Ligeså imponerende som udstillingen, der var på ca. 500 numre, var kataloget, redigeret og for størstedelen skrevet af museumsdirektør Ernst Schlee. Det var på 450 sider, hvoraf selve katalogparten optog de første 170 sider.

Den var overordentlig fyldig med talrige illustrationer og beskrivelser og alle nødvendige henvisninger under hvert enkelt nummer, ja, enkelte

Adam Olearius udgav i 1666 en bog, »Det gottorpske Kunstkammer«. Den meget udførlige tekst blev illustreret med 36 tavler med raderinger, som han selv havde tegnet.

Tavlerne viser et udvalg af kunstkammerets skatte, først og fremmest »raren, wunderbaren und frembden Sachen«, som kan give læseren viden om den store verden. Der er tegninger af dukker iført fremmedartede klæder, emner fra zoologien, lige fra enhjørninghorn (om hvis oprindelse de lærde dengang var såre uenige), krokodiller og slanger, en skorpion og en tarantel til en lang række havdyr, især konkyljer, og emner fra botaniken, ikke mindst med henblik på planternes anvendelse indenfor medicinen.

Tavle XXXVI, der danner afslutningen, fortæller om død og begravelse. Her er en lille tårn-glasflaske og en dødelampe, begge »heydnisch«, en urne, et indtørret indianerlig fra Sydamerika og en ægyptisk mumie, som gav Olearius en kærkommen anledning til en længere kommentar om ægypternes tro på sjælevandring.

numre var ligefrem blevet til små koncentrerede afhandlinger. Derefter fulgte imidlertid et »Anhang«, bestående af en lang række korte specialafhandlinger i tilknytning til udstillingen. En række specialister har her samlet et stort og vidtspændende materiale til belysning af Gottorper hof-fet og dets kultur, bl. a. har dr. phil. Sigurd Schoubye skrevet om guld-smedekunsten, og museumsinspektør Finn Askgård har behandlet kunst-kammerets våbensamling, hvorfra det er lykkedes ham at opspore et antal våben og rustninger, der nu befinder sig i Tøjhusmuseet.

Hertugerne på Gottorp var aktivt interesserede i kunst og kultur. Ikke blot opkøbte de sager til deres samlinger, men de beskæftigede hofmalere, guldsmede, glas-snidere, instrumentmagere og mange andre. De støttede også videnskaben, udsendte rejsende og modtog selv videnskabsmænd på deres slotte. De var heri ikke noget for sig selv, tværtimod viste de sig også her som typiske for deres tid. Udstillingen i Kiel gav for en gangs skyld mulighed for at få et indtryk heraf.

Jørgen Slettebo.

Frederik Mommsen

23. oktober 1901 – 21. september 1965

Grænselandet slider på sine sønner

Den flok af danske sydslesvigere, der – som voksne og aktive medstridere – har oplevet afstemningskampen og selve afstemningsdagen i den såkaldte »Anden zone« (14. marts 1920) samt de derefter følgende kampår med fundamenteringen og opbygningen af et nyt dansk-folkeligt, dansk-kulturelt og dansk-politisk virke syd for den ny statsgrænse, bliver med hurtigt tempo mindre og mindre.

Nu er også vor gode kammerat og værkfælle Frederik Mommsen gået bort. Alt for tidligt. Han nåede kun et lille stykke op over de 60.

Nogle få dage før han for stedse lukkede sine øjne på Landshospitalet i Sønderborg, holdt han en ildnende tale til en stor forsamling i »Flensborg-hus«.

Omtrent på dette tidspunkt havde jeg min sidste samtale med ham. Han betroede mig, at han syslede med noget i retning af »memoirer«. »Jeg vil gerne have dig til at se på den kladde, der skal behandle afstem-

ningstiden og vor danske tilværelse i tyverne – i denne periode er vi to jo fælles om så mange oplevelser«. Sådan sagde »Fidde« (dette navn anvendte vi om ham i ungdomsdagene). Den omtalte kladde får jeg jo nok *ikke* at se.

Da jeg første gang mødte Mommsen – i begyndelsen af 1919 –, var han iført en forhenværende kejserlig-tysk »mariner«-uniform. Uden militære emblemer selvfølgelig. I de fattige tider efter Hohenzollern-rigets sammenbrud den 9. november 1918 gik mange mænd, både gamle og unge, i »afmilitariserede« soldater-dragter.

Mommsen var en ilter yngling. Dengang endnu ikke 20 år gammel. Han boede i et udpræget arbejder-kvarter. Han sagde – med en vis stolthed – om sig selv, at han var arbejder, klejnsmed, med tilknytning til byens skibsværft.

Krigsårene fra 1914 til 1918 havde vakt hans politiske interesse i en meget ung alder. Jeg mødte ham efter den 9. november 1918 som en ung mand, der af et varmt hjerte hadede krigen, nationalismen, præseriet og militarismen. Han stod ganske afgjort på den politiske venstre-fløj. Indtil sin død bevarede Frederik Mommsen en meget stærk social indstilling. Især »de små« i samfundet ejede alle dage hans kærlighed.

Den afstemnings-kamp, der fulgte på første verdenskrig, gjorde Mommsen vågen i national henseende. Han valgte det danske. Og tog derefter, selvfølgelig og med glæde, alle konsekvenser af dette valg. »Det danske er blevet til mit livs store berigelse« – sagde han engang ved et møde.

Blandt de konsekvenser, som han måtte tage på sig, fordi han valgte det danske, var i tyverne en periode med arbejdsløshed. Så fik han så meget des mere tid til at virke for det danske! Og vi så denne varmhjertede unge landsmand virke med liv og lyst: i ungdomsforeninger; som dygtig idrætsmand; som taler ved vore møder; som hjælper i valgkamptider.

Han kom ind på et helt nyt – og dejligt – spor, da han, også dette i tyverne, fik adgang til Askov. Her blev han klar over, at han – den uden egen skyld fallerede skibsværft-klejnsmed – ville gå biblioteksvejen.

Hans store og særprægede indsats som bibliotekar blev – fra 1931 – knyttet til den dansk-sydslesvigske bogbil. Køretøjet ejede han sammen med ungdomssekretær Frederik Petersen; bøgerne kom fra biblioteket i »Flensborghus«; bogturene ud over landet – til nogle få danske skoler og til mange, men spredte danske hjem– blev udarbejdet sammen med den enestående vandelærer Niels Kjems – nordslesvigeren, der i 1920 havde opereret for Tyskland og var flyttet til den flensborgske forstad Harreslev for at være de danske syd for grænsen til folkelig og åndelig hjælp.

Opgaverne voksede med årene – og Frederik Mommsen voksede med opgaverne.

I en næsten ufattelig grad voksede både opgaverne og manden i årene

efter 1945. Mommsen fik betroet nogle af de største politiske og nationale opgaver inden for den sydslesvigske danskhed: han var en overgang landsformand for Sydslesvigs danske vælgerforening SSV; han var formand for den danske skoleforening, som har at gøre med rundt regnet 80 skoler og 40 børnehaver; han var såkaldt stolbroder i det efter Knud Lavard opkaldte flensborgske St. Knudsgilde; han var – siden 1948 – een af de aller mest fremtrædende og ansette kommunal-politikere i Flensborg, med adskillige meget ansvarsfulde poster.

Da dødsbudskabet kom fra Sønderborg, sagde den tyske slesviger, bypræsident dr. Leon Jensen spontant og bedrøvet: »Jamen vi kan jo da slet ikke undvære herr Mommsen«.

Det må tjene mindet om vor afdøde hjemstavnsfælle og landsmand til særlig stor ære, at tyske og danske i Flensborg var forenede i sorgen ved hans bære. Denne bære var svøbt i det dannebrogflag, som var Frederik og Line Mommsens bryllupsgave. Line kom til Sydslesvig fra »det ideelle hjørne«s nordlige ende. Hvad hun, en Hørlyck-pige, gennem årene kom til at betyde for Frederik og for hans danske virke, det ved enhver, der har været i berøring med det Mommsen'ske hjem.

»Grænselandet slider på sine sønner«. Dette er et ord, som Frederik Mommsen har udtalt. Ingenlunde som en klage. Vi holder os, med en dyb taknemmelighed i sindet, til det andet ord, der er den samme Frederik Mommsens, og som kan tåle at formes således: »Det daglige slid for det danske i grænselandet er livets store rigdom for grænselandets børn«.

Jacob Kronika.

Hans Lorenzen, Bov

10. oktober 1891 – 22. september 1965

Det var langt fra alle nordslesvigske akademikere, som i udlændighedstiden slap gennem tyske universiteter med deres danske sindelag i god behold. En af dem, det lykkedes for, var dr. Hans Lorenzen i Bov, der døde natten mellem den 22. og 23. september, 73 år gammel. Men også kun få havde Hans Lorenzens forudsætninger og baggrund for at bestå ildprøven. Han var født i Ballum som søn af den tidligere lærer, gårdejer Hans Lorenzen, og forfatterinden Hansigne Lorenzen, også kendt under pseudonymet Svend Tange. Om disse to, ja om hele Lorenzen-slægten fra Ballum, står der en særlig glans, og mange af dens enkelte medlemmer har på forskellig måde været med til at præge udviklingen i Nordslesvig – og for resten også i Sydslesvig.

Skønt Hans Lorenzen gik en anden vej end den normale i slægten,

levede han som menneske og dansk borger fuldt ud op til dens traditioner. Han blev student i Haderslev, studerede medicin i Kiel, München, Heidelberg og København, deltog i den første verdenskrig og nedsatte sig i 1921 som læge i Bov. Samme år blev han gift med Amalie Lund fra Gammelbygård, også fra en førende dansk slægt i Vestslesvig. Som læge blev Hans Lorenzen afholdt som få – i en årrække var han også militær overlæge. Et vidnesbyrd om hans nære samhørighed med egnens befolkning er det navn, han almindelig benævntes med, »Hans Dovter«, vist noget ret usædvanligt for en læge.

I øvrigt var Lorenzen foruden sin egentlige livsgerning optaget af mange interesser og aktivt medvirkende på så mange områder, at pladsen slet ikke tillader en gennemgang. Foruden deltagelse i egnens nationale, folkelige liv, gik han med liv og sjæl op i dens historie, og han har skrevet artikler om historiske emner, også i Sønderjysk Månedsskrift. Han var et særdeles aktivt medlem i et udvalg, som i en årrække har arbejdet for udgivelsen af Bov sogns historie. Når dertil kommer, at han fulgte interesseret med i skønlitteraturen, kan det ikke være uberettiget at betegne ham som polyhistor.

Den 9. april 1940 fik Lorenzen på nærmeste hånd en personlig føling

med begivenhederne, og da betingelserne for et aktivt modstandsarbejde kom til stede, blev han en virksom ledende kraft i dette. I radioudsendelser har han delagtiggjort store kredse i sine mange oplevelser – der ofte var forbundet med livsfare – og har derved været med til at bevare erindringer herom for eftertiden. Hans hjælp til fangerne i Frøslevlejren, hans deltagelse i aktionen for de danske og norske koncentrationslejrfangers hjemsendelse, alt dette og meget mere vil sent blive glemt.

Dr. Hans Lorenzen var for sine fortjenester dekoreret med såvel danske som svenske og finske ordener. C. St.

De første evangeliske præster på Rømø

Arends (Gejstligheden i Slesvig og Holsten, bind III, side 108) kender følgende præster på Rømø:

Jesper Gundersen/1584- . . /
Jørgen Winther / 1605.1619 /
Jens Engelbretsen / 166 . /
Søren C. Aagaard 1677–93.

Der har i dette tidsrum været syv præster. I en »rigtig specification på Rømø præstekalds indkomster«, som Søren Christiansen Aagaard har nedskrevet den 11. marts 1690, udgivet ved Thade Petersen i Sønderjydske Årbøger 1930, s. 84, anføres deres navne:

Hans
Jesper Gundersøn
Jørgen Rasmussøn Vinter 1605–25
Poul Pedersen 1625–26
Jens Engelbretsøn 1626–71
Jens Nielsøn Bleeg 1668–77
Søren Christensøn Aagaard 1677.

Om den første vides ingenting. Gundersen var, som den nu tabte gravskrift udviser, »sogne-præst herpå steden« i 51 år. Da hans efterfølger Vinter begyndte 1605, må Gundersen være tiltrådt 1554. Vinter døde 1625 »om kyndelmisse« (2. februar). I Clemens-kirken hænger billederne af ham og hans hustru. (Danmarks kirker XXI, 1429). De er malet 1608, da han var 40 år gammel og hun 23 år gammel. Han må være født omkring 1568, hun omkring 1585. Hun levede endnu ca. 1650 (Sønderjydske Årbøger 1906, s. 84). Efterfølgeren var Poul Pedersen, som døde allerede

1626. Om han er identisk med den Paulus Petri Isogæus fra Trondhjem katedralskole, som blev student i København den 9. juli 1624, tør jeg hverken bekræfte eller benægte.

Hans efterfølger blev Jens *Engelbretsen*; hans forældre var vistnok Engelbrekt Andersen Guldsmid, borger i Ribe, og Marie Povelsdatter Vilsløv. (Kinch, Ribe II, 297). Den 26. september 1624 blev han student fra Ribe katedralskole og indførte sig i universitetsmatriklen som »Ianus Engelharti Ripensis«. Han døde 1671 »om Martini« (11. nov.) Allerede tidligere havde han overladt kaldet til Jens Nielsøn *Bleeg*. Denne blev student i Rostock i maj 1659 sammen med Laurentius Andreae *Bleeg*. Begge betegner sig som »Holsati« og var vistnok søskendebørn. Jens blev 27. aug. 1662 student i København, Laurids 1663 sognepræst i Hjørpsted. Jens blev 1667 kapellan på Rømhø, – den første, som vi kender, og 1668 præst. Den 30. juni 1677 døde han og Søren Aagaard blev hans efterfølger.

Præsterækken ser derfor således ud:

Hans

Jesper Gundersen 1554–1605

Jørgen Rasmussen Vinter 1605–25

Poul Pedersen 1625–26

Jens Engelbretsen 1626–68

Jens Nielsen *Bleeg* 1668–77

Søren Christensen Aagaard 1677–93

Thomas Otto Achelis.

BOGANMELDELSE

Niels Petersen-Høkkelbjerg og Poul Kürstein: Ture i Nord- og Sydslesvig. Politikens forlag. 16,75 kr.

21 sønderjyske ture, 8 i Nordslesvig og 13 i Sydslesvig, tager de to forfattere deres læsere med på, og der vil utvivlsomt være mange, der foretrækker denne form for rundvisning fremfor en mere systematisk, men også mere skematisk opremsning af seværdigheder. Det er en hyggeligere stil (»Vi stiller bilen, og så går vi –« eller »Vi slentret –«), men den indebærer, at alt det, der ikke kan indpasses i de afstukne ruter, må udelades. Turene er fortrinsvis placeret i østlandet med enkelte ture tværs over til vest, en meget rimelig fordeling. Men et kort, hvor alt af

interesse udenfor turene var afmærket, ville have været et ypperligt supplement, og det kunne have dannet basis for individuelle ture, især hvis kortet havde været ledsaget af en liste med beskrivelser af seværdighederne, svarende til omtalerne af turenes attraktioner.

Her ville de gamle bulhuslader nordøst for Haderslev være selvsikre, og sidste århundredes industricentrum Christiansdal, hvor man endnu ser spor af tidligere generationers virke, burde nævnes; også den højtliggende, ejendommelige kanal, ad hvilken vandet ledtes fra Tørning til det gamle fabrikskompleks, er en tur værd. En prik på kortet ved hovedvej 10 kunne vise det gamle grænsested, hvor Christian X

begyndte sit berømmelige ridt 10. juli 1920 – der er endda to mindesten med flag og gamle grænsepæle –, og det vil ikke være urimeligt også at medtage Skamlingsbanken, som jo dog ligger på gammel sønderjysk jord. Gjorde man det, ville en omtale af de otte sogne være naturlig; deres afskæring fra Sønderjylland i 1864 er nyere historie og vedkommer os mere end manganen beskrivelse fra oldtid og middelalder. I selvfølgelig tilknytning til de otte sogne måtte bytteobjektet de kongerigske enklaver nævnes. Trods navnet er enklaverne jo sønderjyske, og de burde for resten i alle tilfælde have været medtaget, selv om de ikke kan ses i landskabet. Så vidt jeg kan se, omtales hverken de eller de mærkelige retsforhold, der knyttede sig til dem, og det turde være en mangel ved bogen.

At Nolde-museet i Sydslesvig ikke har kunnet indpasses i en tur, er meget beklageligt, men museet ville have fundet sin naturlige plads på suppleringskortet – det har i år haft besøg af 24.000 gæster, så det er forkert, at det ikke omtales. Kirkegården i Ladelund med de mange KZ-fællesgrave burde også have været medtaget, koncentrationslejren i den lille landsby så tæt ved den danske grænse huskes endnu og bør ikke glemmes.

I det hele taget mangler man her og der det allernyeste i denne bog: Vojens med Danmarks længste kunstværk (Kaj Triers abstrakte skulpturer på Gramfabrikens facade mod Pottervejen) ville sikkert friste en og anden til at køre en omvej, hvis det havde været nævnt, og ligeledes burde de mange haller, som ungdommen i dag rejser rundt om i Nordslesvig, kort bemærkes. De er også en slags seværdigheder.

Når Christian VII's kongelige jagtgård Christianslyst, et af danskhedens centre i Sydslesvig, nu brugt som lejrskole og lignende, ikke nævnes, må det være en forglemmelse, hvilket er menneskeligt. En enkelt fejl er smuttet med

på side 34, hvor Marie Skau Petersen, født 1861, påstås at være søster til sine onkler brødrene Laurids og Peder Skau, født 1817 og 1825. Sligt kan ske.

Lidt udenfor bogens egentlige ramme gives der i indledningen gode råd til vejfarende i Sydslesvig, hvoraf de fleste er udmærkede. Men hvorledes kan den gode forfatter, som dog selv kører bil, påstå, at tysk og dansk skiltning er ens?? Samtlige hovedveje og hovedgader med forkørselsret er i Tyskland afmærket med et lille kvadrat sat på spidsen, og samtlige mindre færdselsårer, der udmunder i en større, er umiddelbart før krydset afmærket med en trekant, der står på spidsen. Systemet er bedre end det danske, fordi man bogstavelig talt aldrig er i tvivl om, hvem der skal holde tilbage; herhjemme er man bange for »skilteskoven«, og i utallige kryds må man klare sig med de dårlige stiplede linier. Også den tyske regel om, at den, der kører i en rundkørsel, har forkørselsret for den, der vil ind i den, burde nævnes. Det danske princip med at stoppe de flest mulige vogne ind i rundkørslerne bør ikke praktiseres syd for grænsen.

Men de diskutabile enkeltheder tjener kun til at fremhæve bogens værdi som helhed. Den moderne afløser af H. V. Clausens forlængst udsolgte rejsehåndbog er et aktiv for enhver historisk interesseret. »Ture i Nord- og Sydslesvig« indeholder et utal af oplysninger, der sammen med de mange illustrationer burde inspirere folk i hobetal til en fredelig invasion af de sønderjyske landsdele. Selv de fastboende vil til deres forbavselse opdage, at de aldeles ikke kender Sønderjylland, ja, end ikke deres nærmeste omegn, så godt, som de selv mente. Her er mål for mange søndagsture, kortere og længere, for man behøver jo ikke at tage en hel tur, hver gang man kører ud. »Ture i Nord- og Sydslesvig« bør have sin faste plads mellem alle de kort, som man altid har liggende i sin bil.

ibs

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Ajdske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

**Besøg
landsdelens
museer**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund

Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKER!

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

Lolland - Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri

Aktieselskabet
Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

VEJLE

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{5}$ • VOJENS